

En vrouwe en sal oock teghen haren man niet kiven noch hem oock in sijnder gramscap altijd antwoerden, ghelijck een borgerinne dede, die haren man op alle sijn redenen seer smadeghe, boose antwoerde ghaf. Midts den welcken die selve borghere op een tijt so seer thornich wert op haer, om datsi hem so oppenbaerlijc voer de lieden ² antwoerde ende si niet swighen en wilde, hoe wel dat haer de somige baden te swighen, dat hise metter vuyst ter eerden sloech ende tortse so vreesselijc met voeten op haer aensicht als dat haer den nose heel ontschict wort ende bleef so haer leefdage. ³

Daerom hadt haer beter geweest datse geswegen ende haer vermijjt ⁴ hadde teghen haren man te kiven, want tes behoorlijck ⁵ datmen den man tvoerdeel geve, weder hi gelijk heeft of ongelijc. ⁶ Ende als een vrouwe dat niet en doet maer daer teghen hem kijft ende argueert, dat es haer [c6r] scande, bisondere voir den lieden. Maer si sal hem wel met goede woerden soetelijck ende manierlijck sijn dwalinge bewisen. Es hi dan een eerlijck man soe sal hi dat duechdelijck van haer

1. [Eckrich] fol. 11d: .xvj. De la bourgoise qui se fist ferir par son outrage —

[Furter 1513] fol. B5r: wie eyn burger syn wyb zu der erden warff vnd jr das antlit vnd nasen der massen zertrat das sy byß an jr end eyn vngestalt antlit haben müst.

2. Dat zij dit gedrag vertoont in het bijzijn van derden is de druppel die de emmer doet overlopen. De man ziet zich gedwongen zijn geschonden eer te wreken door zijn vrouw haar gezicht te doen verliezen.

3. Ten tijde van de Chevalier was het elke man geoorloofd zijn vrouw fysiek te straffen als zij ongewenst gedrag vertoonde. Geen mens die dat recht aanvocht. Maar in de Middelnederlandse literatuur ken ik geen auteur die corrigerend huiselijk geweld aanprijst. Integendeel, mannen worden door auteurs als Jan van Boendale aangespoord om dit gedrag *niet* te vertonen, ook omdat het geen zin heeft en doorgaans contraproductief is, maar in plaats daarvan hun vrouw met geduld en zachte overreding te corrigeren.

4. vermijjt: vermeden

5. behoorlijck: gepast

6. In de wereld van de Chevalier is de man superieur aan de vrouw, lichamenlijk en geestelijk. Hierover waren religie en wetenschap het met elkaar eens. Gaandeweg de Middeleeuwen brak het inzicht door dat vrouwen mannenwerk kunnen verrichten, maar mannen geen vrouwenwerk. Maar ook na het accepteren van fysieke gelijkwaardigheid bleef men ervan overtuigd dat vrouwen psychisch labiel(er) waren.

nemen.⁷ Des neme een iegelijcke vrouwe exempel bider conynginnen Hester, des coninx van Syrien huysvrouwe. De selve coninck was seer hittich van ghemoe[de],⁸ mits den welcken si hem geen antwoerde en gaf in sinen thoerne. Maer daerna als si sach dat tijt was, seide si hem alle haren wille. Desgelijcx s[ull]en⁹ ooc alle goede vrouwen doen.

---

7. nemen: aannemen

8. [Vander Noot 1515]: ghemoe

9. [Vander Noot 1515]: sien

stande/bifondere voir den lieden Maer si sal hem
 wel n; goede woerdē/soetelijck en manierlijck sijn
 dwalinge bewisen Es hi dā een eerlijck man soe
 sal hi dat duechdelijck van haer nemē Des neme
 een iegelijcke vrouwe exempel bider conynginnē
 hester des coninck van spriē hupsrouwe. De sel
 ue coninck was seer hittich van ghemoer mits dē
 welckē si hē geē antwoerde en gaf in sinē thoerne
 Maer daerna als si sach d; tijt was seide si hē alle
 haer wille Desgelijck siē ooc alle goede vrouwē doē
Useue dochterē nu willic v oock een exempel
 seggē vādē vrouwē die hen herte en hē lief
 de stellen op hondēhēs/de welke si met vleesch en
 met andere menschelijcke spise voedē Het hadde
 eē edel vrouwe twe hōdekēs seer lief/dē welchen si
 een scotel dede makē/daer si hē vleesch en and goe
 de spise in tetē gaf So quā dair op eē tijt eē heilich
 broed die sepe tot haer/dat seer onredelijc en tegē
 god ware dat de honden so vet in haren hupsē gin
 gen/ende die arme menschen so maghere achter
 straten. Dwelck de vrouwe in groot owerdē nā
 Wāt si de hōdekēs n; latē en wilde/al strafte haer
 de broed daer af So gebuerdet d; si siet wort Ende
 daer si indē dootbedde lach gesciede eē groot wōd
 Wāt mē sach bestelijc twe swerte honden op haer
 bedde comen die haer lippē en haren mont leeten
 die daer af so swert als een cool wordē Dit heft mi
 een ioucfrou gheseyt diet selue ghesien hadde en si
 noēde mi de ioncfrouwe diēt gheschiet was Si de
 sen mach een ieghelijcke vrouwe exempel nemen

Lieve dochteren, nu willic u oock een exempel seggen vanden vrouwen die hen herte ende hen liefde stellen op hondkens, de welcke si met vleesch ende met andere menschelijcke spyse voeden. Het hadde een edel vrouwe twe hondkens seer lief, den welcken si een scotel dede maken, daer si hen vleesch ende ander goede spise in teten gaf. So quam dair op een tijt een heilich broeder² die seyde tot haer dat seer onredelijc ende tegen God ware dat de honden so vet in haren huysen gingen ende die arme menschen so maghere achter straten. Dwelck de vrouwe in groot onweerden nam, want si de hondkens niet laten en wilde, al³ strafte haer de broeder daer af. So gebuerdet dat si siec wort, ende daer si inden dootbedde lach, gesciede een groot wonder, want men sach besceelijc⁴ twe swerte honden⁵ op hair bedde comen die haer lippen ende haren mont lecten, die daer af so swert als een cool worden. Dit heft mi een joncfrouwe gheseyt diet selve ghesien hadde, ende si noemde mi de joncfrouwe dient gheschiet was.

Bi desen mach een ieghelijcke vrouwe exempel nemen [c6v] haer hoedende den honden vleesch ende ander goede spise te geven ende den armen dat laten gebrec hebben, die dair creatueren sijn gescapen na Gods beelt ende gelijckenesse. Dese vrouwe es oock weinich ghedachtich gheweest der woirden dis⁶ Heeren die inden evangelio

1. [Eckrich] fol. 13a: .xviiij. De celle qui donnoit la char a ses petis chiens — [Furter 1513] fol. B6r: wie eyn edle frow an irem todtbet lag vnnd zwey kleyne schwartzen hündlyn vff jr lieffen vnd jr jren mund vnd lefftzen schlekten / das sy so schwartz wurden als ein kolen. — mogelijk om inhoudelijke redenen sloeg Thomaes vander Noot exempel .xvij. bij Eckrich over: De celle qui sailli sur la table, dat titelloos vertaald werd door Marquart vom Stein, en dat staat op [Furter 1513] fol. B5v.

2. [Eckrich] fol. 13a: frere mendiant (bedelmonnik) — [Furter 1513] fol. B6v: waldrüder (heremiet)

3. al: ook al(s)

4. besceelijc: (over)duidelijk — [Eckrich] fol. 13b: Et y advint telle merveille que l'en vit tout apertement sur son lit deux petis chiens noirs — [Furter 1513] fol. B6v: Also das man scheinbarlichen sach zwey kleine schwartz hindly vff jrem bet vmb gon /

5. Opmerkelijk is dat Vander Noot het hier over “honden” heeft, waar in de brontekst sprake is van “zwey kleine schwartz hindly”.

6. dis: des

seyt: “Wat ghi den armen doet in Minen naem, dat doedi Mi!”⁷ Dese vrouwe en heeft oock niet ghedaen als de goede vrouwe dis conincx sinte Loys moedere,⁸ die haer liefde niet en leyde aen de honden om die met vleesche oft mit goede spise te voeden, maer de beste spise die voer hair quam, ghaf si den armen om godswille.

Daerom selen alle goede vrouwen de arme weesen ophouden,⁹ voeden, spisen ende cleeden, ghelijc dat een goede gravinne van Mens dede, also ghi dat in dit na volgende exempel hooren moecht.

DEES¹⁰ selve gravinne hadde altoos omtrint dertich weesen ende arme kinderen, daer si haren tijt met overbracht. Daerom si van onsen lieven Heere grootelijck bemint was, ende tot een heylich inde haers levens quam als datmen doense in haer dootbedde lach, een groote claerheyt van veel cleyn kinderkens omtrent haer bedde sach.

Daerom biddick u, mijn lieve dochteren, dat ghy de arme weesen altijd ghehulpich sijt ende nyet u liefde en legt aen de honden oft ander onredelijcke creatueren.

---

7. *Matthaeus* 25, 40.

8. Blanche de Castille (1188-1252), moeder en regent van Louis IX (1214-1270), koning van Frankrijk (1226-1270).

9. ophouden: onderhouden

10. [Furter 1513] fol. C1r: wie eyn greffin von mains an irem tod lag vnd man ein grosse klarheit von kleinen kinden vmb sy erschienen sach.

haer hoedende de honden vleesch ende ander goede spise te geuen ende den armen dat laten gebrec hebben die dair creatueren sijn gescapen na gods beelt ende gelijkenesse. Dese vrouwe es oock weinich ghedachtich gheweest der woerden dis heere die inden euangelio seyt. Wat ghi den armen doet in minen naem dat doedi mi. Dese vrouwe en heeft oock niet ghedaen als de goede vrouwe dis coninc sinte loys moedere die haer liefde niet en leyde aende honden om die met vleesche oft mit goede spise te voeden maer de beste spise die voer hair quam ghat si den armen om godswille. Daerom selen alle goede vrouwen de arme weesen ophouden voeden spisen ende cleeden. Ghelijc dat een goede grauinne van mens dede also ghi dat in dit na volgende exempel hooren moecht.

Dese selue grauinne hadde altoos omtrint dertich weesen ende arme kinderen daer si haren tijt met ouerbracht. Daerom si van onsen lieuen heere grootelijc bemint was en tot een heyligh inde haers leuens quam. Als datmen doen se in haer dootbedde lach een groote claerheyt van veel cleyn kinderhens omtrent haer bedde sach. Daerom biddich u mijn lieue dochteren dat ghi de arme weesen al tijt ghehulpich sijt ende niet u liefde en legt aen de honden oft ander onredelijche creatueren.

Ich bidde u mijn lieue dochtern dat ghi gheederhande nieu fautsen oft nieu manieren van abjcten op bringhen en wilt bisondere de ma

Ick bidde u, mijn lieve dochtern, dat ghi gheenderhande nieu fautsoen oft nieu manieren van abijten ² op bringhen en wilt, ³ bisondere de ma-[d1r]nieren der vrouwen van anderen landen, gelijk als op een tijt een vrouwe van Gibernen ⁴ seyde tot den heere van Biaul minoir, ⁵ die een seer wijs ridder was, den welcken de selve vrouwe verweet dat sijn huysvrouwe niet ghecleet noch so fraylijc opghechert en was als de vrouwen in Gibernen, in Bretanien ende in anderen landen waren. Daer op haer de riddere antwoerde, seggende: “Vrouwe, oft mijn huysvrouwe haer hiele na uwen seden ende manieren, wat nutticheyt mocht si des hebben als ghi mi doech ⁶ bescamen wilt? Ghi en derft niet meenen, ick en heb wel de macht haer na de France ende andren nieuwen moden te cleeden ende te chieren, maer ick en wil niet datsi haren staet verandere oft haer anders cleede dan die goede vrouwen in desen lande doen. Ick en wil niet dat si doe als de lichte deernen in Ingelant, die altijt deerste sijn die nieu moden ende fautsoenen van cleederen dragen. Daer om achtick de vrouwen cleyne die der gelijcke doen, want ick heb den wijsen altijt hooren segghen dat alle goede, eerlijcke vrouwen houden selen de manieren ende gewoenten des lans, ende die anders doen sijn te verachten. Dairom eest betere dat een vrouwe den staet ende maniere houde daer si eenen goeden naem bi verwerft dan eenen dair bi si bescaemt mach worden.” Dese redenen gheschieden voer veel lieden, mits den welcken de voerseyde vrouwe van des ridders woerden so bescaemt wert datsi

---

1. [Eckrich] fol. 13c: .xix. Du debat qui fut entre le seigneur de Biaumenoir et une dame

2. abijten: kledij

3. [Eckrich] fol. 13c: Belles filles, je vous pri que vous ne soiez mie des premieres a prendre les estas nouveaulx — [Furter 1513] fol. C1r: Ouch mine lieben do^echtern so wil ich uch bytten / das jr [C1v] nit wo^ellen die ersten syn n^uwe sitten an uch z[^u] nemen / Und in den selben dingen verziechen vnd langsam z^u syn / — Opvallend is dat Vander Noot dit ‘als eersten’ verzwijgt.

4. [Eckrich] fol. 13c: d’une baronesse qui demouroit en Guienne — [Furter 1513] fol. C1v: von eyner fryen / die da jn dem land gybernen wonet /

5. [Eckrich] fol. 13c: Beaumanoir — [Furter 1513] fol. C1v: biaul menoir

6. doech: toch

niet een woert en conde ghesegghen noch gheantwoerden, daer om veel lieden in hen selven lachende worden [d1v] ende seyden dat een goet swighen beter ware dan te veel spraken.

Daerom, mijn lieve dochteren, yst seer goet eenen middelbaren staet houden na dye maniere vanden goeden vrouwen des lans ende na ghewoent des lans daer men es, ghelijck dis voernoemden ridders vrouwe dede.

nieren der vrouwen van anderen landen Selijc
als op een tijt een vrouwe van gibernen seyde tot
den heere van biaul minoir/die een seer wijs rid-
der was. Den welken de selue vrouwe verweet
dat sijn huysvrouwe niet ghecleet noch so frapliche
opghechiert en was als de vrouwen ingibernen
in bretanien ende in anderen landē waren Daer
op haer de riddere antwoerde seggende. Vrouwe
oft mijn huysvrouwe haer hiele na uwen sedē en
manieren/wat nutticheyt mocht si des hebbē/als
ghi mi doech bescamē wilt. Shi en derft niet mee-
nen ick en heb wel de macht haer na de france en
andren nieuwen moden te cleeden ende te chieren
Maer ick en wil niet dat si haren staet verandere
oft haer anders cleede dan die goede vrouwen in
desē lande doen. Ick en wil niet dat si doe als de lich-
te deernē in ingelant/die alrijt deerste sijn die nieu-
moden ende faulsoenē van cleederen dragē. Daer
om achtick de vrouwen clepne die der gelijcke doē
Want ick heb den wijzen alrijt hooren segghen/dz
alle goede eerliche vrouwē houdē selen de manie-
ren ende gewoenten des lans ende die anders doē
sijn te verachten. Daerom eest betere dat een vrou-
we den staet ende maniere houde daer si eenē goe-
den naem bi verwerft dan eenen dair bi si bescaēt
mach worden. Dese redenen gheschieden voer veel
lieden/mits den welken de voersejde vrouwe vā
des ridders woerdē so bescaemt wert dat si niet eē
woert en conde ghesegghen noch gheantwoerdē
Daer om veel lieden in hen seluē lachende wordē

d

ende sepden dat een goet swighen beter ware dan
te veel spraken Daerom mijn lieue dochteren sijn
seer goet/eenen middelbaren scaet houden/na dye
maniere vanden goeden vrouwen des lans ende
na ghewoent des lans daer men es/ Shelijck dis
voernoemden ridders vrouwe dede

Wet mijn lieue dochteren dat seer sohlijc es
teghen liede argueren oft causeren die de
werelt in de hant hebben ende die tot haren wille
hebben Want aen de selue es seer luttel te winnē
Shelijck dat op een tijt in een grote eerste gebuer
de/daer veel heeren ende vrouwen waren vande
marschalch van clermont/die de werelt in sinen hā
den hadde/als met hullscher spraken/ende wist hē
onder heerē ende vrouwē wel te houwen. Tot dē
selnen marschalch sprac een machtige vrouwe seg
ghende Doer waer ghi hebt god grootelijck te dāc
ken want ghi sijt voer eē wils ridder geacht scoō
ghenoech en weet veele wonders/ ghi waert oock
gans op recht/en dade v quade tonghe die niet v
swighen en mach Vrouwe sprach de ridder/es dē
de quade vleche de ick aē mi hebbe **M**i dunct iact
sepde de vrouwe **D**ān sepde de riddere **M**i dunct
dat ghi noch een quader hebt/ende ick wil v seggē
waeromme **G**hi hebt mi na uwer mopningheit
mijn ghebreckelijckhept gheseyt ende verweeten.
Daerom en mach ick niet swighen/ ick en moet v
de uwe oock segghen Ende mijn inspaninghe es/
dat ick niet soe licht van tonghen en ben ghy sijt.